

HASAN BASRİ ÇANTAY'IN “MÜSLÜMANLIKTAKİ HİMÂYE-İ ETFÂL” ADLI ESERİNİN ANALİZİ*

Yakup Mahmutoğlu
Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yrd.Doç.Dr. İslam Hukuku

Öz: İlk olarak makalenin giriş kısmında, hamiyetli vatanperver bir İslâm âlimi olan ve Kurtuluş Savaşı sonrasında yetim ve sahipsiz kalmış, savaş mağduru gazi ve şehit çocuklarının bakım ve himayesine dikkat çeken Hasan Basri Çantay'ın, bu konuda herkese yaptığı duyarlılık çağrısına ve yetimler için ortaya koyduğu somut çabaya temas edilmiştir.

Makalenin ana temasını oluşturan ikinci kısımda, Hasan Basri Çantay'ın samimiyetle kaleme aldığı ve tüm gelirini yetim çocukların himayesi için kurulan Himâye-i Etfâl Cemiyetine bağışladığı “*Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*” adlı eseri; “şehit çocukları”, “gazi çocukları”, “harp felâketzede çocukları”, “yetimler”, “çocuklar”, “terbiye-i ahlâkiye”, “İslam'da evlat terbiyesi”, “himâye-i etfâl cemiyetinin gelirleri” başlıkları altında ele aldığı konular özelinde, İslam hukuku açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır

Anahtar kelimeler: Hasan Basri Çantay, Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl, çocuk, yetim, çocukların himâyesi.

Analysis Of Work Of Hasan Basri Çantay Entitled “*Müslümanlıkta Himâye-İ Etfâl*”

Abstract: Firstly, in the introduction of this article, has been contacted to Hasan Basri Çantay's sensitivity that he was called to everyone and his concrete effort that was revealed by him about orphans. Hasan Basri Çantay was a benevolent patriotic Islamic scholar and after the Liberation War he drew attention to care and protection of orphans and remain unclaimed, victims of war children of veterans and martyrs.

In the second part as the main theme article, the work (booklet) entitled “*Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl (Protection of Children in Islam)*” that was written with sincerity and its all income was donated by Hasan Basri Çantay to the Turkish Association for Protection of Children. The work (booklet) in which

---

* Bu makale, 19-21 Eylül 2014 tarihlerinde Balıkesir Üniversitesi'nce gerçekleştirilen, *Vefatının 50. Yılında Hasan Basri Çantay Sempozyumu*'nda sunulan, “Hasan Basri Çantay'ın ‘*Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*’ Adlı Eserinin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı bildirisinin, hem kaynak hem de muhteviyat itibarıyla zenginleştirilmiş halidir.

specific topics handled under the headings of “martyr’s children”, “veteran’s children”, “warfare in disaster’s children”, “orphans”, “children”, “moral decency”, “children decency in Islam”, “the incomes of Turkish association for protection of children” has been evaluated in terms of Islamic law.

Keywords: Hasan Basri Çantay, Protection of Children in Islam, child, orphan, protection of children.

تحليل ما جاء في كتاب حماية الأطفال في الإسلام، لحسن بصري شانتاي

ملخص: تناولت في مدخل البحث أولاً دعوة عامة ذات حساسية خاصة للكاتب الذي أحب وطنه كثيراً، وتقديماته المادية للأيتام الذين فقدوا أسرهم في حرب الاستقلال، وانتباهه والتفاتة أيضاً إلى أهمية حماية أطفال الشهداء والمجاهدين ورعايتهم. في القسم الثاني، والذي يشكل أساس البحث، قمت بتقييم كتابه، من ناحية الحقوق الإسلامية، ذلك الكتاب الذي ألفه بإخلاص، وأهدى دخله كله لجمعية حماية الأطفال، والتي أسست لحماية الأيتام، ولا سيما ما كان من الكتاب حول موضوعات مثل “أطفال الشهداء” و“أطفال المجاهدين” و“الأطفال المتأثرين بالحرب” و“الأيتام” و“الأولاد” والتربية الأخلاقية و“تربية الأولاد في الإسلام” و“دخول جمعية حماية الأطفال. الكلمات المفتاحية: حسن بصري شانتاي، جمعية حماية الأطفال في الإسلام، الأولاد، الأيتام، حماية الأطفال.

Giriş

1.1.ESERİN KALEME ALINIŞ GEREKÇESİ

Eser en başta, kapak kısmında, “*şehid yavrularını, harp malulleriyle felâketzedelerinin bedbaht çocuklarını ve ale’l-umum muhtacîn etfâli [muhtaç çocukları] himaye eden cemiyet-i hayriyyenin (hayır kurumunun) makâsıd-ı mübeccelesi (yüksek maksatları) lisân-ı dinî ile izâh edilmiştir*” diye tanıtılmıştır.

Yine kapak sayfasından anlaşıldığına göre, Hasan Basri Çantay, bu küçük ama etkili eserinde sadece kimsesiz çocukların himayesine dikkat çekmemiş, aynı zamanda eserden elde edilecek geliri yine onlar için kurulan “Himâye-i Etfâl” adlı kuruma hibe ederek¹ düşüncelerindeki samimiyeti de ortaya

¹ Himâye-i Etfâl Cemiyeti, hem ilk olarak 1917 yılında İstanbul’da hem de ikinci kez 1921’de Ankara’da dernek statüsünde kurulmuştur. Gelirleri, Nizâmnamesinde de belirtildiği gibi, başta üye aidatları olmak üzere bir takım tahsisat, yardım ve hibelerden oluşmaktaydı. Dernek statüsüne sahip olması nedeniyle Himâye-i Etfâl Cemiyeti’nin gelir kalemlerine

koymuştur. Nitekim devam eden cümlede bu niyetini, "*hakk-ı te'lîfi, himâye-i etfâl cem'iyetine teberru' olunan bu eserin bilcümle hukuku, cem'iyet nâmına mahfuzdur*" ifadeleriyle dile getirmiştir.

Çantay kendisini, "Balıkesirli H. Basrî" diye tanıtmıştır. 59 sayfadan oluşan eser, 1341(1925)'de Ankara'da Yeni Gün Matbaasında basılmıştır.

Hasan Basri Çantay'ın belirttiğine göre, Bolu Mebusu Doktor Fuad [Umay] Bey'in Hacı Bayram Veli Camii civarında kiraladığı evde içtimaî (sosyal) içerikli konular ele alınmış. Bahsi geçen evde [1336 (1920) yılında] kendisinin de iştirak ettiği mehtaplı bir kış gecesinde her zamanki gibi yine içtimaî konular üzerine sohbetler yapılmıştır.²

Hasan Basri Çantay'a göre insanlar arasında öyleleri vardır ki, şahsî düşüncelerden ziyade genel ve millî işlerle meşgul olurlar. Bunlar büyük ruhlu [yüce gönüllü] adamlardır. Fakat bu adamların arasında da, milli meseleleri "aşk" derecesinde kendine mal [dert] edenlerin sayısı oldukça azdır. İşte Doktor Fuad Bey de, maddî menfaat, şöhret ve ikbâl hırsıyla hareket eden değil, sadece Allâh rızası, millet ve memleketin kurtuluşu için çalışan böylesi nadir insanlardan biriydi.

---

kitap telif hakkının hibe edilmesinde herhangi bir yasal engel bulunmamaktadır. Nitekim Medeni kanununun 99'uncu maddesinde; "Dernek gelirleri, üye ödentisi, dernek faaliyetleri sonucunda veya dernek malvarlığından elde edilen gelirler ile bağış ve yardımlardan oluşur." denilmektedir. Bkz. Özgür, Demir, *Tek Düzen Muhasebe Sistemi ve Dernekler*, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Yeterlilik Tezi, Ankara 2008, s.10-11.

<http://www.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/www.icisleri/tez11.pdf>. (10.09.2015).

"Ticari İşletme işletmeyen dernekler, amaçlarını gerçekleştirebilmek için gelirlerini üyelerin aidatından, piyango, konser, bağış gibi kaynaklardan temin etmektedirler." Bkz. Öztan, Bilge, *Medeni Hukukun Temel Kavramları*, 2. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1997, s. 286; Zevkliler, Aydın-Havutçu, Ayşe, *Medeni Hukuk (Temel Bilgiler)*, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2005, s.171,177.

² Bkz. Çantay, Hasan Basri, *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, Yeni Gün Matbaası, Ankara 1341h./1925, s.5.

Hasan Basri antay'ın ifadesiyle, Fuad Bey'in aşkına konu olan şey, *çocuk* derdi idi. O, memleketin bütün yüklerini omuzlarına alacak çocukların heder olup gittiğinden üzüntülü ve bu durumu kurtaracak şefkatli bir "Himâye[-i Etfâl Cemiyeti]" kurulmasına önceden beri taraftardı. Bu insanın kurduğu ve daha önceki Türkiye uygulamasında başarılı olduğu Himâye-i Etfâl Cemiyeti, birçok masum çocuğu kurtarmıştır. Fakat düşman Trakya ve Anadolu'nun belli bölgelerini istila edince her tarafı yaktığı gibi bu şefkat müessesesini de çignemiş ve yakmıştır.³

Hasan Basri antay, Himâye-i Etfâl'in ilk kuruluşuna işaretle, yaklaşık bir sene sonra, 1337 (1921) senesi Haziran sonunda gazeteler, kendisinin ve birkaç arkadaşının [bir sene kadar önce] bir akşam Fuad Bey'in evinde bir araya gelerek dile getirdikleri dertleri tazelediklerini ve bu meyanda Ankara'da yeni bir Cemiyet'in doğuşunu müjdeliklerini söylüyor.⁴ Anlaşılan o ki Fuad Bey, o akşamdan sonra, tabir yerindeyse hummalı bir çalışmanın içine girmiş ve gayesini gerçekleştirmek için çok gayret göstermiştir.⁵

Bundan cesaret ve şevk alan Hasan Basri antay, düşman istilasından kurtulan Balıkesir livâsında⁶ kuvvetli bir Himâye-i Etfâl Cemiyeti kurmayı planlamıştır. Fakat henüz savaş ortamından kurtulan ülkenin diğer muhtelif ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken böyle bir müesseseyi açmak için verilen

³ *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.6.

⁴ *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.6.

⁵ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.7.

⁶ Arapça bir kelime olan Livâ, Türkçe'de Sancak veya Bayrak anlamına gelmektedir. Bkz. Şahin, İlhan, "Sancak", *DİA*, Ankara 2009, XXXVI, s.97. Livâ, Osmanlı Devlet Teşkilatında veya mülkiye taksimatında, vilâyet ile kaza arasında yer alan ve mutasarrıf idaresinde bulunan memleket parçası veya idari teşkilat/birim için kullanılan addır. Bkz. Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, 3. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, II, s.867.

izin süresi sona ermiş ve Himâye-i Etfâl'e dair teşebbüsleri onun tabiriyle sözden, niyazdan ve duadan ibaret kalmıştır.⁷

Bir müddet sonra vatansever gençlerin gayretiyle Balıkesir'de Himâye-i Etfâl Cemiyeti şubesi açıldığını haber alan Çantay, bu şubeye veya kabul ederse Bursa'daki Himâye-i Etfâl Cemiyeti'ne ithaf etmek ve menfaati (geliri), onun koruması altında yaşayan yavrucaklara ait/hibe olmak üzere birkaç sayfalık dinî bir risâle yazmaya karar vermiştir.⁸

Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin konusu çocuk olmakla beraber, 67 maddelik Nizâmnâmesinin hususiyle 30 fıkrayı içeren 3. maddesindeki maksatları, sahip olduğu din dili ile tam anlamıyla açıklamaya ne kudretinin ne de kaleme almayı düşündüğü risâlenin sınırlı ve dar sahifelerinin müsait olmadığını, risâleyi sadece, bir "istiğfarnâme" olmak kabilinden kaleme aldığını belirtmiştir.⁹ Yukarıdaki cümlelerden anlaşıldığına göre, Çantay bu risâleyi, tüm çocuklar ve özellikle şehit çocukları ve yetimler için o zamana kadar kendince yapmak zorunda olup da yapamadığı işlere/şeylere bir bedel ve üzerinde ağırlığını hissettiği vebalden kurtuluş, manevî ve uhrevî bir arınma (*tebrie*) olarak kaleme almıştır.¹⁰

Ayrıca henüz genç yaşta babasının vefatıyla ailesinin tüm yükü omuzlarına yüklenen ve geleceğe dair umutları, idealleri ve okuma aşkı gölgelenen Hasan Basri Çantay'ın bir yetim olması, milli mücadele döneminde aileleri dağılan ve ortada kalan savaş mağduru şehit çocuklarının ve yetimlerin acizliklerini, yalnızlıklarını, dertlerini ve en önemlisi geleceğe dair endişelerini

⁷ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.7.

⁸ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.11.

⁹ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.11.

¹⁰ Nitekim yazar, risâlenin kaleme alınış gerekçesi olarak, "münderecât" kısmının ilk cümlesi olan "*Başlangıç: Hazin ve hakiki bir levha! Şehit çocukları: Mücahidin ailelerini ve evlatlarını düşünmek bütün millete borçtur*" ifadesini zikretmiştir. Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.3.

hissederek dile getirmesinde ve risâlenin bu denli içtenlikle kaleme alınmasında etkili olduğu söylenebilir.

1.2.MUHTEVA VE ÜSLÛBU

Eserin/Risâlenin hacmi küçük olmasına rağmen, müellif, en başa bir *münderecât* başlığı koyarak risâlenin muhteviyatını ayrıntılı bir şekilde önümüze seren zengin bir ifade ve terim listesi vermiş ve geniş bir kavram dünyası içerisinde konuyu ele alacağını göstermiştir.¹¹ O kadar ki, himâye-i etfâl meselesini; imandan amele, ahlâktan vicdana, eğitimden sosyal dayanışmaya varıncaya kadar hem ferdî hem de özellikle kurumsal anlamda ve tüm yönleriyle ortaya koyma niyet ve hedefinde olmuştur. Eserde, çocukların himâyesi konusunu, iç içe girmiş sorunlar sarmalı olarak ortaya koymuş; mühim-ehem sıralaması yaparak, özelden genele birbirini tamamlayan başlıklar halinde ele almıştır.

Hasan Basri Çantay, ifadelerinde ve özellikle âyet ve hadislerin anlamlarını verirken kendine has, akıcı, dikkat çekici ve edebî üslûp kullanmıştır.¹² Nitekim bu üslûbunu, Sâdi-i Şîrâzi'nin "Bostan" adlı eserinden yaptığı iktibaslarla süslemiştir.¹³

1.3.TÜRKİYE HİMÂYE-İ ETFÂL CEMİYETİ

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 30 Haziran 1337 (1921) tarihinde Dr. Fuad Umay tarafından Ankara'da kurulmuştur.

¹¹ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.3-4.

¹² Söz gelimi konuyla çok bağlantılı olan ve üzerinde çok önemle durduğu zekât ibadetine dair "...zekât da yine imân-ı kalbinin, en çok sevdiğimiz mal üzerinde tecelli eden, tasdik-i fiilisinden başka bir şey değildir" şeklindeki tarifi, zekâtın imân (Müslümanlık) ile olan ilişkisine doğrudan temas eden veciz bir ifadedir. Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.55.

¹³ Mesela bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.32-33.

Esasında Himâye-i Etfâl Cemiyeti, kurtuluş yıllarından önce, 11 Ağustos 1333 (1917)'de İstanbul'da tesis edilmişti.¹⁴ Fakat bu defa, "*bağımsızlık ve hürriyet şehitlerinin yetimlerine bakmayı önceleyen ve vurgulayan bir zaruret*" anlayışıyla kurtuluş savaşıdan sonra Anadolu (Ankara)'da yeniden ve re'sen kurulmuş oldu.¹⁵ İkinci kez kurulan Himâye-i Etfâl'in hem kurucuları arasında, ilk kuruluştaki Cemiyet üyeleri yer almış hem de Nizâm-nâmesi ilkinin hemen hemen aynısı olmuştur. Bu yeni vasfıyla Himâye-i Etfâl Cemiyeti, eskisi tarafından kendisinin bir parçası ve aynı duygu ve ideali taşıyan Ankara'daki temsilcisi olarak görülmüştür. Nitekim daha sonra Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin bu özelliğiyle, diğer İslâm ülkeleri ile irtibat kurulmuş ve bağışlar toplanmıştır.¹⁶

Cemiyet Nizâm-nâmesinin 2. ve 3. maddeleri, kimlerle meşgul olunacağını; 9, 10, 11, 12, 13 ve 14. maddeleri ise, Cemiyet'in teşkilat yapısı, üyelikle ilgili hususlar ve nihayet 59. madde de Cemiyet'in gelir kaynaklarını ele almıştır.

1917'den 1981'e kadar *ulusal dernek* statüsünde varlığını devam ettiren Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 1981 yılında dernek statüsünden çıkarılarak Başbakanlığa bağlı bir *devlet kurumu* haline getirilmiştir.¹⁷ 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasından sonra bu bakanlığa devredilen

¹⁴ Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluş çalışmaları hakkında detaylı bilgi için Bkz. Okay, Cüneyd, *Belgelerle Himâye-i Etfâl Cemiyeti 1917-1923*, Şule Yayınları, İstanbul 1999, s.7-18.

¹⁵ *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s. 58. Ayrıca bkz. Sarıkaya, Makbule, *Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti 1921-1935*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.27, 35, 36 (ve 130 nolu dipnot), 48.

¹⁶ Okay, s.56, 69. Nitekim İstanbul'daki Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin adı verilerek, başta Mısır ve Hindistan olmak üzere birçok İslâm ülkesiyle iletişime geçilmiş, Anadolu'daki çocukların dilinden oralardaki çocuklara hitaben beyannâmeler ve mektuplar gönderilmiş ve yardım talebinde bulunulmuştur. Bkz. Okay, s.50.

¹⁷ Çocuk Esirgeme Kurumu, <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ocuk_Esirgeme_Kurumu>. (10.09.2015).

kurumun faaliyetleri, günümüzde “Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü” adıyla sürdürölmektedir.¹⁸

2.ESERDE ELE ALINAN KONULAR VE BUNLARIN ANALİZİ

Bu çalışmada izlenen yöntem, temel teşkil etmesi açısından yazarın eserinde tespit ettiği ana başlıkların, bir takım tasarruflarla yeniden ele alınıp değerlendirilmesi şeklinde olmuştur.

İslâm hukuk literatürü içerisinde, İslam hukuku alanına dâhil edilebilecek alt tür olarak *Risâleler*den bahsetmek mümkündür. Risâleler, İslam hukukçularının, belirli bir konunun hükmünü incelemek için yazdıkları monografik çalışmalardır.¹⁹ Bu bakımdan Hasan Basri Çantay'ın, özellikle savaşlar nedeniyle yalnız, çaresiz ve korumasız kalan çocukları konu edinmiş olduğu “Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl” adlı risâlesi de bu tür eserler kapsamında ele alınabilir. Dolayısıyla bu makalede, monografik nitelikteki söz konusu risâlenin analizi yapılmıştır.

2.1.HİMÂYE-İ ETFÂL CEMİYETİNİN FAALİYET ALANI

Cemiyet, mutlak ve genel olarak tüm çocukların sorunlarıyla ilgilenmekle beraber, Nizamnamesinin 2. maddesi gereği, çocuklar arasından daha mühim ve kendilerine iyilik yapılmaya daha lâyıık/muhtaç olan şehit çocukları, gazi (harp malulleri) çocukları ve harp felâketzedelerinin çocuklarını tercihen himâyesi altına almaya karar vermiştir. Çantay bu tercihin

¹⁸ Tunç, İlknur, *Türkiye'deki Çocuk Koruma Hizmetlerinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Uygulamaları Üzerinden Değerlendirilmesi*, Yalova Üniversitesi SBE Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Sosyal Politika Bilim Dalı (Doç. Dr. Muharrem Es sorumluluğundaki “Bilimsel Araştırma Yöntemleri” adlı yüksek lisans dersi için hazırlanmış bir çalışma), Yalova 2013. <https://www.academia.edu/5875561/T%C3%BCrkiyedeki_%C3%87ocuk_Koruma_Hizmetleri>. (10.09.2015).

¹⁹ Bkz. Apaydın, Hacı Yunus (Ed.), *İslâm Hukukuna Giriş*, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2010, s.169.

isabetini, İslam dininin bir emri olan cihad çağrısına (din ve vatan savunmasına) koşarak giden mücahidlerin geride bıraktıklarının her yönüyle korunmaya ve yardıma hakkıyla muhtaç olduklarına vurgu yaparak temellendirmiştir.²⁰

Nitekim din ve vatan uğrunda kan akıtan mücahidlerin İslâm'ın mukaddes vazifesi olan cihad emrini yerine getirdikleri için Allâh katında şeref ve ikrama lâyık, çok seçkin insanlar olduğunu, şer'î ve kanunî bir mazeretle savaşa katılamayanların cihadının ise, mücahidlerin ve şehitlerin geride bıraktıkları emanetlere sahip çıkmak olduğunu söyler. Ona göre bu emanetlere sahip çıkmak, hiç kuşkusuz başta mücahidlerin ailelerine (eşleri, çocukları), evlerine, tarlalarına bakmak, tam anlamıyla onlara vekâlet etmekle mümkündür. Dolayısıyla geride emanet bıraktıkları ailelerin ve çocukların, şehitler gibi hürmete lâyık şerefli kişiler olarak görülmeleri gerektiğini, eğer onların emanet bıraktıkları çocuklar garip, fakir ve mahzun bırakılırsa işte o zaman o şehitlere (ve onların aziz hatıralarına) nankörlük (bir bakıma ihanet) edilmiş olunacağını belirtmiştir.²¹

2.1.1.Şehit Çocukları

Merhum Çantay, hak uğrunda (gaza ve cihad için) ve özellikle din ve memleket müdafaası adına hayatını ortaya koyan mücahid şehitlerin bu asil davranışla, Allâh için yapılan vazifelerin en zoru ve mukaddesini yerine getirdiklerini ifade ederek şehit çocukları konusunu ele almıştır. Merhum müellif, gaza ve cihadın, Allâh yolunda şehitliğin faziletini beyan bağlamında 3 âyet²² ve 6 hadis zikrederek konuyu öncelikle

²⁰ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.12-13.

²¹ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.13.

²² Hasan Basri Çantay'ın, konuyla ilgili belirttiği âyetlerden ilki olan Tevbe suresi 20. âyetin, onun kaleminden meali şöyledir: "*Cenâb-ı Hakk'a iman ederek hak yolunda vatanlarını terk ve mallarıyla, hayatlarıyla cihad edenlerin Tanrı indinde dereceleri en yüksek ve en büyük derecedir. Ve işte bunlar sâhib-i fevz ve felâhtırlar*". Müellifin konuyla ilgili zikrettiği, Âl-i İmrân

temel kaynaklar (Kur'ân ve Sünnet) üzerinden izah etmeye çalışmıştır. Âyet ve hadislerin, meal ve anlamlarının hemen peşinden yorumlarına ve şerhlerine de yer vermiştir.

Çantay, burada zikrettiği âyet ve hadis metinlerinden hareketle, dünya ile ahiretin bir bütün olduğunu belirterek kişinin inancı ile bu inancın pratiğe yansıması demek olan amel arasında sıkı bir bağ kurmaktadır. İmanın varlığını test etmenin en önemli ameli göstergelerinden birisi de cihaddır. Sadece Allâh rızası için canıyla malıyla savaşan mücahidin, cennette kazanacağı mükâfat ve derece dışında, Allâh rızasına da nâil olacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla hayatın bu dünyadan ibaret olmadığına; insanın, iyi veya kötü yaptığı her şeyden sorulacağına; asıl yaşamın ahirette olacağına işaret etmekle birlikte, Müslümanların bu dünyada Allâh'ın buyruklarına, dinin emirlerine uymaları halinde öteki dünyada (ahirette) kendilerine çok büyük mükâfatların verileceğine ve korkudan emin ve kurtuluşa ermiş olacaklarına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Himâye-i Etfâl Cemiyetinin şehit çocuklarının himayesi meselesini de hep imanî ve vicdanî boyutuyla ele almaktadır.

Müellif, şehit çocuklarına sahip çıkmanın, onlara yardım edip şefkat göstermenin, Tevbe suresi 20. âyete verdiği mealde de ifade ettiği gibi, “Tanrının indinde en yüksek ve en büyük derecede” olan şehidin bu yüksek faziletine ortak olmak anlamına geldiğini belirtmektedir.²³

---

suresi 169. ve 170. âyetlerin yine kendi kaleminden mealleri ise şöyledir: “*Habibim! Allâh yolunda muharebelerde düşmanlar tarafından katledilenleri sen ölü zannetme. Onlar bilakis diridirler. Allâh'ın kendilerine ihsan etmiş olduğu lütuftan dolayı mesrur olarak Tanrılarının indinde cennetin nimetleriyle merzuk oluyorlar. Ve henüz rütbe-i şehadeti ihraz edip kendilerine iltihak etmeyen müminler için ahirette hiçbir korku, hiçbir keder olmayacağı müjdesi alıyorlar*”. Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.14 (1 ve 2 nolu dipnot).

²³ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.14 (1 nolu dipnot).

Mesela yine, eserinde kaydettiği hadislerden birinde²⁴ işlenen tema, savaşa giden mücahidleri teçhiz etme; onların, memleketlerinde yarım bıraktıkları işleri takip edip tamamlama ve en önemlisi geride bıraktıkları çocuklarını, aile efrâdını koruyup gözetlemenin, o (gazi ya da şehid) mücahidlerin kazanacağı sevap kadar mükâfat kazandırmaya vesile olacağı yolundadır. Bununla birlikte bahsettiği bir başka hadiste²⁵ ise, savaşa (gaza ve cihad) iştirak etmeyen, bir gaziyi/mücahidi teçhiz etmeyen veya onun ailesine, çoluk çocuğuna bakmayan kimseleri Allâh'ın muhakkak cezalandıracağı vurgusu yapılmaktadır.

2.1.2.Gazi Çocukları

Bu başlık altında, hayatta olan ancak aile ve evladının idaresinden, infakından talim ve terbiyesinden aciz kalan harp malullerinden bahsedilmiştir. "En fazla yardıma muhtaç kesim bu insanlardır"²⁶ diyen Çantay, kanaatimizce, onların sakat bir şekilde yaşamaya devam ettiklerini, dolayısıyla ailelerine ve çocuklarına karşı sorumluluklarını lâyıkiyle yerine getiremedikleri için büyük bir vicdan azabı çektiklerini, bir anlamda her gün öldüklerini ifade etmeye çalışmıştır. Bu maksatla cümlelerini, "esasen muavenet bu fasılda en çok bu gibiler hakkında lâyük ve vârid olabilir"²⁷ sözleriyle tamamlamıştır.

²⁴ İmam Taberânî ve İbn Hibbân'ın Zeyd b. Hâlid hazretlerinden tahric ettiği hadisin anlamı: "Bir gaziye teçhiz eden, onun ecri gibi sevaba nâil olur. Bir mücahidin, memleketinde olan işlerine iyilikle, hayır ile vekâlet eden, evlât ve uyâlîni infak ve tesrir eyleyen, o mücahidin, o gazinin sevabı kadar mükâfat kazanır". Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.13.

²⁵ İbn Mâce'nin, Ebû Umâme hazretlerinden tahric ettiği şu hadiste Hz. Peygamber, "Gaza ve cihad etmeyen yahut bir gaziye, bir mücahidi teçhiz eylemeyen ve gazinin ailesine, çoluğuna çocuğuna bakmayan kimselere Allâh kıyamet gününden evvel büyük belalar verir" buyurmaktadır. Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.13.

²⁶ *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.17.

²⁷ *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.17.

Aslında bu nokta, günümüz toplumunda bile göz ardı edilen bir husustur. Öyle ki gaziler, savaşta veya çatışmada canları dışında her şeylerini vermiş; hem ruhen hem de bedenen yarım kalmışlardır. Bu sebeple müellif, toplumda en fazla ihmal edilenlerin ama bununla birlikte belki de en fazla yardıma ihtiyacı olanların bu insanlar olduğunu söylemekle, toplumsal yaşamda unutuldukları için, hayatta olmalarına rağmen yakın çevreleriyle birlikte hayatın altında ezildiklerini çok yalın bir şekilde dile getirmektedir.

Hasan Basri Çantay, bundan sonra gazilerin din ve Allâh indindeki mevkilerine dikkat çekme sadedinde cihadda yaralananlar hakkında Hz. Peygamber'den rivayet edilen iki hadis tahriç etmiştir.²⁸ Bu hadislerde, Hz. Peygamber'in, şehitler hakkında verdiği müjdelerin kuşkusuz gaziler (harp malulleri) hakkında da geçerli olduğuna temas etmiştir. Dolayısıyla zikredilen hadislerin müjdesiyle harp malulleri (gaziler) de şehitler gibi çok ulvî ve manevî şerefe nâil olmuştur. Çünkü İslâm'da şeref ve itibar, hak uğrunda sarf edilen mesainin mahiyet ve keyfiyeti ile ölçülür.²⁹

²⁸ İmam Buhârî, Enes b. Mâlik'ten tahriç ettiği ilk hadiste Hz. Peygamber: *"Ruhum yed-i kudretinde musahhar bulunan Allâh'a yemin ederim ki, Allâh yolunda muharebede yaralananlar kıyamet günü kanlı olarak ve misk kokusu saçarak gelirler. Kim hak yolunda yaralandı? Bunu Allâh bilir"* diye buyurmaktadır. Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s. 17 (ve 7 nolu dipnot), 18.

Müellifin, yine gaziler hakkında zikrettiği ve İmâm Buhârî, Müslim, Nesâî, İmâm Ahmed b. Hanbel'in Ebû Hureyre'den (r.a) tahriç ettiği diğer bir hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: *"Cenâb-ı Hak kendi yolunda gazaya çıkan kimseler hakkında şöylece tekeffül etmiştir: O kimsenin gazaya çıkışı, mahza benim yolumda cihad, mahza bana imandan ve peygamberlerimi tasdikten kaynaklanıyorsa, onu ya cennete idhâl etmeye yahut -istediği kadar ecre ve ganimete nâil olsun- yine çıktığı meskenine geri dönünceye kadar ona kefil(dâmin)im. Muhammed'in ruhu yed-i kudretinde musahhar olan Allâh'a yemin ederim, hak yolunda açılmış hiçbir yara yoktur ki, sahibi kıyamet günü vurulduğu zamanki heyeti ile âlemlerin Rabbi olan Allâh'ın huzuruna çıkmazın. O zaman yaranın rengi kan rengi, rayihası (ise) misk rayihasıdır."* Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.18 (ve 8 nolu dipnot).

²⁹ *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.18.

Şu halde Allâh katında yüksek bir mevki ihraz etmiş olan harp malullerinin gerek kendilerine, gerekse aile ve evlatlarına yapılan hürmet ve yardımlar, o malullerin kazandığı şeref ve mükâfatın (*mesûbât*) aynıyla ödüllendirilmeye vesile olabilir. Esasında din, millet ve memleket için yapılan her iyiliğe teşekkür (*şükür*) ve takdir ile karşılık vermek şer'î, akli ve insani sorumluluğun bir gereği olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla müellif de burada, bu çok yönlü sorumluluğumuzu bize hatırlatmaktadır.³⁰

2.1.3.Harp Felâketzede Çocukları

Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin yardımlaşma (*mu'âvenet*) hedeflerinden birini de, harp yüzünden musibetlere ve felakete uğrayan zavallıların talihsiz evlatları oluşturmaktadır.³¹ Bilindiği üzere Osmanlı'nın son dönemlerinde ve özellikle II. Meşrutiyet sonrasında peş peşe yaşanan elem verici savaş yılları, Türk milletinin omuzlarına hep felâket ve sefâlet yüklemiştir.

Müellifin ifadesiyle, (sözüm ona) medenileştirme maksadıyla Anadolu topraklarına giren/saldıran Haçlı ordusu (*ehl-i salîb*) karşısında hakkını, namusunu savunmaktan ve Müslüman olmaktan başka hiçbir kabahati(!) olmayan ve bir zamanlar mutlu olan insanlar, savaşlar dolayısıyla açlık, çıplaklık, hastalık ve acılarla dolu hayat yaşamaya mahkûm edilmişlerdir. Savaş mağduru, felaketzede bu insanların yardımına ancak yine bu coğrafyanın insanı olan Müslüman Türk milleti koşabilirdi.³² Harp felaketzedelerini ve onların çocuklarını himaye etmek, aynı vatani paylaşan bir milletin, milli bütünlüğünü ve bünyesini sağlamlaştırmak anlamına gelmekteydi. Bu vazife, aynı zamanda uhrevî sorumluluğun bir gereği idi. Bunun için de toplumun önemli kesimini oluşturan ve yalnızlığa terk edilen harp

³⁰ *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.19.

³¹ *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.20.

³² Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.21.

felaketzede çocuklarının yaşam kalitesini artırmak gerekmektedir.

Çantay, söz konusu işin ancak, böylesi ideale sahip kurumsal yapı ile mümkün olacağını söylemiş ve insaniyetin en yüksek seviyesini ifade eden İslam dininin birlik-beraberlik, diğerkâmlık ve yardımlaşma noktasındaki emir ve tavsiyelerine hadis nasslarından örnekler vermiştir. Bu hadis metinlerinden bazıları şunlardır:

1. “Müslümanların derdini kendine mal etmeyen kimse onlardan değildir”³³.
2. “Bir Müslümana iyilik eden Allâh’a iyilik etmiş olur”³⁴.
3. “Bir Müslümana lütuf eden yahut onun küçük-büyük bir ihtiyacını hafifleten kimseyi Allâh, cennet bekçileri arasında istihdam eder”³⁵.

³³ Hâkim [en-Nisâbüri (ö.405/1014)] bu hadisi, İbn Mes’ûd’dan (r.a) tahriç etmiştir. Bkz. el-‘Aclûni, Ebu’l-Fidâ İsmâil b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ ve Muzîlu’l-İlbâs*, I-II, Tahkik: Abdulhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî, 1. Baskı, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, by. 1420/2000, II, s.269 (Hadis no: 2379); el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Da’ifu’l-Câmi’i’s-Sağîr ve Ziyâdetuh*, 3. Baskı, el-Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut 1408/1988, s.783 (Hadis no: 12207).

³⁴ Bu hadisi İmâm Taberânî (ö.360/971), *Evsâtı*nda, Câbir’den (r.a) tahriç etmiştir. Bkz. et-Taberânî, Ebu’l-Kâsım Suleymân b. Ahmed, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, I-X, Tahkik: Târik b. Avdullâh b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrâhîm el-Huseynî, Dâru’l-Haremeyn, Kahire 1415, VIII, s.283; es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *el-Câmi’u’s-Sağîr*, I-II, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1402/2004, II, s. 518 (Hadis no: 8512).

³⁵ Hadisi İmâm Bezzâr (ö.242/905), Enes b. Mâlik’ten (r.a) tahriç etmiştir. Bkz. Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali el-Mavsîlî, *Müsned*, I-XIII, Tahkik: Huseyn Selîm Esed, Dâru’l-Me’mûn li’t-Turâs, Dimaşk 1404/1984, VII, s.151 (Hadis no: 4119); el-Heysemî, el-Hâfız Nûruddîn Ali b. Ebî Bekr, *Mecma’u’z-Zevâid ve Menbâ’u’l-Fevâid*, I-X, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1412, VIII, s.348; el-Munâvî, Abdurrauf b. Tâculârifin b. Ali Zeynulâbidîn, *Feydu’l-Kadîr Şerhu’l-Câmi’i’s-Sağîr*, I-VI, 1. Baskı, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994, VI, s.112; el-Elbânî, *Silsüetu’l-Ehâdîsi’d-Da’ife ve’l-Mevdu’a ve Eseruha’s-Seyyüu fi’l-Umme*, I-XIV, 1. Baskı, Dâru’l-Ma’arif, Riyad 1412/1992, X, s.67 (Hadis no: 4562).

4. "Müminler bir adam/ceset gibidir. O adamın başı ağrırsa, her tarafı bundan müteallim olur. Gözü ağrırsa, aynı şekilde her yeri acı duyar"³⁶.

5. "Mümin hem ülfet eder, hem de ülfet olunur. Ne ülfet eden ne de kendisiyle ülfet olunan (kaba mizaçlı) kimsede hayır yoktur. İnsanların en hayırkârı, ben-i âdem nev'ine en çok menfaati dokunandır"³⁷.

Risâlede, harp felaketzedelerini düşünmenin bütün ümmet üzerine vacip ve bir namus borcu olduğu, bu bakımdan harp felaketzedelerinin çocuklarıyla, dini sevdiren babacan bir tavırla ilgilenen Himâye-i Etfâl Cemiyeti'ne fiilen ve nakden yardım yapmanın sadece sosyal sorumluluğun bir gereği değil aynı zamanda dinî bir görev olduğu da ayrıca vurgulanmıştır. Nitekim bu meyanda son söz olarak Hz. Peygamber'in, "Allâh, hiç şüphesiz cömerttir, cömerdi sever. O (c.c), ahlakın alçak (hasis) olanını değil, yüce (me'âli) olanını beğenir"³⁸ şeklindeki hadisine yer verilmiştir.

2.1.4.Yetimler (Öksüzler)

Şehit çocukları, vefat etmiş cihad malullerinin evlatları, dinen yetim kavramı altına girmekle beraber genellikle öksüz yavrulara da yetim denir.³⁹ Kelime anlamı olarak yetim, yalnız kalan, tek

³⁶ İmâm Ahmed (ö.241/855) ve Müslim'in (ö.261/875), Nu'mân b. Beşîr'den (r.a.) tahric ettiği bir hadistir. Bkz. İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Musned*, I-L (I-XLV+V:Fihrist), Tahkik: Şuayb Arnavut ve diğerleri, Muessesetu'r-Risâle, 2. Baskı, by. 1420/1999, XXX, s.341 (Hadis no: 18393).

³⁷ Hadisi Dârekutnî (ö.385/995) *Efrâd*'ında, Câbir'den (r.a) tahric etmiştir. Bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, s.58. Krş. el-Elbânî, *Mesâbihu't-Tenvîr alâ Sahîhi'l-Câmi'i's-Sağîr (Muhtasarı Feydu'l-Kadîr li'l-Munâvî)*, I-II, İ'dâd ve't-Tertîb: Ebû Ahmed Mu'tez Ahmed Abdulfettâh, by. ty., I, s. 381(Hadis no: 6662).

³⁸ Bu hadisi, Beyhâkî (ö.458/1066), Talha b. Abdullâh'tan (r.a) ve Ebû Na'im, İbn Abbâs'tan (r.a) tahric etmişlerdir. Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.23.

³⁹ *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.24.

başına olan, babasını kaybeden demektir. Arapça lügatlerde annesini kaybeden çocuk için *el-'aciyy*, babasını kaybeden çocuk için *el-yetim*, hem annesini hem de babasını kaybeden çocuklar için *el-latîm* tabiri kullanılsa da⁴⁰ günümüz konuşma ve yazı dilinde yetim kelimesi, tüm bu halleri içeren niteliğe sahip olarak kullanılmaktadır. Nitekim Türkçe'de, Arapça'da olduğu gibi, babasını kaybeden buluş çağına ermemiş çocuk için genellikle yetim ifadesi kullanılmakla beraber, annesi olmayan çocuk (öksüz) kavramını da içerecek şekilde daha geniş anlamda kullanıldığı yerler de olmaktadır.⁴¹ Ayrıca hem annesini hem de babasını kaybeden için öksüz ifadesinin de kullanıldığına zaman zaman rastlanmaktadır.⁴² Yetim kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de tekil (*yetîm* ve *yetîmen*), ikil (*yetîmeyn*) ve çoğul (*yetâmâ*) halleriyle birlikte toplam 23 yerde geçmektedir.⁴³ Hz. Peygamberden yetimler ve onların himayesine dikkat çeken birçok hadis varid olmuştur.⁴⁴

Yukarıda bahsi geçen yerde, Cemiyet-i Etfâl Nizamnamesinin 2. maddesinde yetimlerin; şehit çocukları, savaşta yaralanıp savaş gerisinde ölenlerin çocukları, gazi (harp malulleri) çocukları, harp felaketzede çocukları kısmı ele alınmıştı. Bu

⁴⁰ Mesela bkz. İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî el-Mısri, *Lisânu'l-'Arab*, I-IX, Dâru'l-Hadis, Kahire 2003/1423, IX, s.441, 442.

⁴¹ Bkz. Dönmez, İbrahim Kâfi, "Yetim", *İA.*, XIII, s.401-403.

⁴² Bkz. Arı, Abdüsselam, "Yetim", *DİA*, XLIII, 501.

⁴³ Yetîm; Enâm 6/152, İsrâ 17/34, Fecr 89/17, Duhâ 93/9, Mâ'un 107/2 ve Yetîmen; İnsan 76/8, Beled 90/15, Duhâ 93/6 olmak üzere toplam 8 yerde tekil;

Yetîmeyn; Kehf 18/82. âyette ikil;

Yetâmâ ise; Bakara 2/83, 177, 215, 220, Nisâ; 4/2, 3, 6, 8, 10, 36, 127 (iki kez), Enfâl 8/41, Haşr 59/7 olmak üzere toplam 14 yerde çoğul geçmektedir. Bkz. Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût 1945/1364h., s.770.

⁴⁴ Nitekim bu konuyla ilgili olarak Hasan Basri Çantay'ın incelediğimiz bu küçük eserinde verdiği birkaç misal için bkz. Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.31-32.

sayılanlar, yaşadıkları savaşlar, elim acılar itibariyle yetimlerin en dikkat çekenleri olarak zikredilmiştir. Fakat müellifin haklı olarak, *yetimler* başlığı altında işaret etmeğe çalıştığı başka bir nokta; hayatın normal akışında sahipsiz/kimsesiz kalan, ihmal edilen, en başından beri hep bir boşluğun ve yokluğun/yoksunluğun içinde olan *öksüzlerin* de, çok geniş bir anlam dünyasına sahip olan 'yetimler' kavramına dâhil edilmesi meselesidir. Nitekim Himâye-i Etfâl Cemiyeti, Nizâmnâmesinin 5. maddesinde⁴⁵ ifade ettiği gibi, dâru'l-eytâmları⁴⁶ idare ve himayesi altına alarak yetimlere (öksüzlere) özellikle önem verdiğini göstermiştir. Dolayısıyla müellif, Himâye-i Etfâl Cemiyetinin, yetim başlığı altına giren fakat yukarıda sayılanlardan ayırmak için özellikle vurguladığı 'öksüzler' meselesinin, sadece savaş değil normal zamanın da önemli ama yeterince özen gösterilmeyen dinî ve sosyal içerikli sorunu olduğunu belirtmektedir.

Çantay, İslam dininde, yetimlere ve onların himayesine verilen öneme, mevcut âyet⁴⁷ ve hadislerde⁴⁸ onlar hakkında

⁴⁵ Nizâmnâmesinin 5. maddesi: "Cemiyet, mevcut ve müesses ve âtiyen küşâd edilecek dâru'l-eytâmların idare ve himâyesini deruhte eder". Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.24.

⁴⁶ Dâru'l-eytâmlar (Yetimevleri), daha çok, Trablus ve Balkan savaşları sebebiyle artan yetim ve kimsesiz çocukların himayesine yönelik kurulan sosyal dayanışma kurumlarıdır. Bu kurumlara gelir sağlamak için "evlâd-ı şühedâ vergisi" konulmuştur. 'Gayesi, harplerde şehit düşenlerin yetim çocuklarını okutmak ve onları topluma faydalı hale getirmektir'. Bkz. Canan, İbrahim, *Allâh'ın Çocuklara Verdiği Haklar Haksız Değilim*, Gül Yurdu Yayınları, İstanbul 2010, s.168.

⁴⁷ Mesela bkz. Bakara, 2/177: "...Asıl iyilik, Allâh'ın dinine, ahiret gününe, meleklerle, kitaba, peygamberlere iman etmek; akrabaya, yetimlere, hiçbir şeyi olmayan muhtaçlara, diyâr-ı garipte kalan zavallılara, dilenlenlere, kölelere Allâh rızası için kendisinin en sevdiği malı çıkarıp vermek...tir."; Nisa, 4/10: "Yetimlerin mallarını zulüm ve tecavüzle yiyenler ateşten başka bir şeyi yemiş olmuyorlar. Zaten onların gireceği yer de ateştir."; Duhâ, 93/9: "Yetimlere gelince: Habibim sakın onlara kahretme!".

⁴⁸ Mesela Taberânî'nin Ebu'd-Derdâ (r.a)'dan tahriç ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v): "Kalbin incelmesini, hacetinin bitmesini istiyor musun? O halde yetime acı, yetimin başını sığa"; Beyhâkî'nin Hz. Ömer (r.a)'dan tahriç ettiği şu hadiste: "Evlerinizden Allâh indinde en sevgilisi, içinde

zikredilen birçok emirler ve öğretilerle dikkat çekmektedir. Merhum müellifin haklı olarak belirtmiş olduğu gibi, şer‘-i şerifin ortaya koyduğu bu emirler ve öğretilere inanan ve bağlanan Müslümanlar, aralarında yaşayan bu yetimleri -kendilerine öksüz olduklarını hiç hissettirmeden- daima babalık şefkatiyle sinelerine basmışlardır. O kadar ki, bu yetimler arasından bu dine ve millete birçok hizmette bulunan pek çok büyük yetişmiştir.⁴⁹ Merhum Çantay, insanlar arasında en hakiki eşitlik (*müsâvât*) ilkesini tesis eden Hz. Peygamber’in de yetim olduğunu hatırlatarak bizim medeniyetimizde yetimleri, öksüzleri sahiplenmenin teori ve pratiğinin çok yoğun ve güçlü olduğunu, bu anlamda örneklerin çok olduğunu vurgulamıştır.⁵⁰

2.1.5.Çocuklar (Etfâl)⁵¹

Himâye-i Etfâl Cemiyeti Nizâmnâmesinin 3. maddesi, 2. maddede ele alınan bir kısım çocukların dışında kalan çocukları, başında hiçbir sıfat, tanımlama veya kayıt olmaksızın ele almıştır.⁵² Şu halde Nizâmnâmenin her iki (2. ve 3.) maddesinde sayılan tüm kesimleri birlikte düşündüğümüzde, bir anlamda tüm çocukların⁵³ himâyesini konu edinmiştir. Son tahlilde,

---

hürmet ve ikram ile yetim bulundurululan evdir”; İmâm Ahmed, Buhârî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî, Sehl b. Sa’d hazretlerinden tahriç etmiş olduğu başka bir hadiste ise: “*Yetimi taht-ı kefaletine ve himayetine alan kimse ile ben cennette (iki parmağını göstererek) şöylece beraber bulunacağım*” diye ferman buyurmuştur. Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.31-32.

⁴⁹ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.24.

⁵⁰ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.25.

⁵¹ *Etfâl* kelimesi, *tıfl*’ın çoğuludur. *Tıfl* ise; “doğum-buluğ arasındaki çocuk” (Bkz. Mü’min, 40/67) anlamına geldiği gibi, “doğum-temyiz arasındaki çocuk” (Bkz. Nûr, 24/31) anlamına da gelir. Bkz. Canan, *Allâh’ın Çocuklara Verdiği Haklar Haksız Değilim*, s. 134. Krş. İbn Manzûr, V, s.616.

⁵² Nizâmnâmenin 3. maddesi: “Cemiyet bunun (2. maddede sayılan kısımlar) haricinde genellikle çocuklar (*etfâl*)’ın himâyesine ait hususât ile meşgul olur...”. Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.34.

⁵³ Buradaki *tüm çocuklar* ifadesine, “korunmaya muhtaç küçükler; ana-babası belli olmayan terkedilmiş buluntu küçükler, ana-babası ve hiçbir yakını bulunmayan küçükler, gelişme özürülüler, şerirler, acizlik ve pek

müellifin de ifade ettiği gibi, bir milletin geleceği ve yarının büyükleri olan çocukları sağlam bünyeli ve karakterli, yüksek seviyeli, hürmete ve şefkate lâyık, izzet-i nefislerine sahip yetiştirmek memleketin geleceğini emin ellere teslim etmek demektir.⁵⁴ Bu ise, neslin ve memleketin geleceği adına büyük bir hizmettir.

Müellif bundan sonra çocukların yaşamına; bedenî (sıhhi), zihni (irfanî) ve ahlaki⁵⁵ yapısına kasteden çok yönlü tehlikelere, zarar veren unsurlara dikkat çekmiştir. Şöyle ki:

1. Neslin câhil ve dünyadaki gelişmelerden gâfil olmasının kabahatini, onları yetiştiren (bir önceki) nesilde görmüş ve çocukları yetiştiren neslin hep uyanık olmasını öğütlemiştir.

2. Çocuk düşürmeyi [ıskât-ı cenin] cinayet ve canavarlıkla nitelendirmiş ve bunu [insan dışındaki] mahlûkatın hiçbirinin yap(a)mayacağını belirtmiştir.⁵⁶ Nitekim İslâm Ceza Hukukunda çocuk düşürme, cinayet olarak kabul edilir ve şer'î bir izne/mazerete dayanmadan bu fiili işleyenler cânî sayılır. Cezası ise, gurre⁵⁷denilen bir malî tazminat ödeme yükümlülüğüdür.⁵⁸

---

fenâ muamele sebebiyle himâyeye muhtaç küçükler" kısmını da dâhil etmek mümkündür. Daha fazla bilgi için bkz. Erbay, Celâl, *İslâm Hukukunda Küçüklerin Himâyesi*, Göytürk Matbaası, Bakü 1995, s.228-231.

⁵⁴ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.34.

⁵⁵ İstanbul'da teşekkül ettirilen ilk Himâye-i Etfâl Cemiyetinin üçgen şeklindeki ambleminin kenarlarında da *sıhhat*, *irfan* ve *ahlak* kelimeleri zikredilmekle bu meziyetlere en başından beri önem verildiği görülmektedir. Bu üçlü sacayağı, "sıhhat esasına müstenid irfan ve ahlak" anlamına gelmektedir. Bkz. Okay, s.21-22.

⁵⁶ İşlenen cürmün büyüklüğüne işaret eden âyet için bkz. İsrâ, 17/31: "Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtr". Ayrıca bkz. En'âm, 6/137, 140, 151.

⁵⁷ Hür ve Müslüman olan ceninin diyeti olarak verilmesi vacip olan bir köle veya cariye bedeli/fiyatı ya da tam bir diyetin yirmide biri oranındaki tutardır. Bkz. el-Kürdi, Muhammed Necmüddin, *Şer'î Ölçü Birimleri ve Fıkhi Hükümleri*, Çev. İbrahim Tüfekçi, Buruc Yayınları, İstanbul 1996, s.98.

3. Bir Müslümanın çocuklarını sıhhat kurallarına aykırı beslemesinin dinen caiz olmadığını, biz Müslümanların sağlık kurallarının emrettiklerini uygulamaya mecbur olduğumuzu, tedavi için ilk önce doktora (*hekîm*) gidilmesi gerektiğini hadislerle delillendirmiştir.⁵⁹

4. Çocukları sevmek, onlara şefkat göstermek, kelime-i şhadeti öğretmek, onların Allâh'ın emaneti olduğunu bilmek hususunda hadislerden örnekler göstermiştir.⁶⁰

Görüldüğü üzere Hasan Basri Çantay, neslin, anne karnındaki hayatından dünya hayatına varıncaya kadar, biyolojik, hukukî ve ahlakî/terbiyevî gibi birçok yönden muhafazasına ve ıslahına önem vermiştir. Dolayısıyla bu yönlerden çocukların himayesinde takip edeceği yolları, Nizâmnâmesinin 3. maddesinin otuz cümlelik satırları içinde açıklamış⁶¹ ve yukarıdaki olumsuzluklara karşı bir nevi tedbir almış olma yönüyle Himâye-i Etfâl Cemiyetinin, Türk-İslâm medeniyetinin dinî-sosyal bir sorumluluk örneği gösteren önemli kurumlarından biri olduğuna işaret etmiştir.

2.1.6. Terbiye-i Ahlâkiye

İslâm, çocukların ahlakî terbiyesine çok önem vermiştir. Esasında tüm dinler ilahî veya ahlakî terbiyenin bir neticesidir.

⁵⁸ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul ty, III, s.148; Ebû Zehra, Muhammed, *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, I-II, Çev. İbrahim Tüfekçi, Kitabevi Yy., İstanbul 1994, II, s.534.

⁵⁹ Mesela, Hâkim ve Beyhâkî'nin İbn Abbâs hazretlerinden; İmâm Ahmed, Ebû Na'im ve yine Beyhâkî'nin 'Amr b. Meymûn hazretlerinden tahrîc ettiği bir hadiste Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Beş şeyi beş şeyden evvel ganimet ve fırsat bil: 1. Ölümünden evvel hayatı. 2. Hastalıktan evvel sıhhati. 3. Meşguliyetten evvel boş vakti. 4. İhtiyarlıktan evvel gençliği. 5. Fakirlikten evvel zenginliği". Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.35-36 (ve 23 nolu dipnot).

⁶⁰ İlgili hadisler için bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.37-38.

⁶¹ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s. 37. Ayrıca bkz. Sarıkaya, *Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti 1921-1935*, s.52-54.

Bu sebeple peygamberlik müessesesinin bir terbiye müessesesi, tüm peygamberlerin de birer mürebbi ve muallim olduğunu söylemek mümkündür.⁶² Nitekim bizzat Hz. Allâh'ın terbiye ettiği Efendimiz (a.s.v) buyurdular ki: “*Bir baba çocuğuna güzel ahlâktan daha üstün bir miras bırakamaz*”⁶³. Bu durumda öncelikle babanın (sonra sırasıyla velayeti alanın) ardından devletin çocukları terbiyesiz bırakmaması, İslâm dininin Müslümanlara (bireysel ve toplumsal olarak) yüklediği bir sorumluluktur. Çünkü terbiye çok dar ve özel anlamda çocukta şahsiyet oluşturma anlamına gelmekle beraber geniş planda bir milletin gelecek toplumunu kurma anlamına gelmektedir.⁶⁴

“Ahlakî faziletlerden mahrum olan fertler ilim, sanat, ticaret gibi faaliyetlerde ne kadar maharetli olursa olsun bu fertlere yaslanan toplumsal yapı tam anlamıyla yükselemez” diyerek Müslümanların yarınki toplumsal yapısının bugünkü çocuklardan ibaret olacağına dikkat çeken müellif, bu maksatla Himâye-i Etfâl Cemiyetinin, çocukların ahlakî terbiyesine çok önem verdiğini, Nizâm-nâmesinin 3. maddesindeki fıkraların çoğunu buna ayırdığını belirtmiştir.⁶⁵ Ahlakî terbiyenin insanda en derin bir şekilde yerleştiği dönem çocukluktur. Çocuklara özellikle küçüklük dönemlerinde sağlam bir ahlak terbiyesi kazandırılmazsa karaktersiz ve serseri/şerir bir varlık olarak karşımıza çıkarlar. Kuşkusuz bu varlık, millet ve memleket adına zararlı olur. Bu konuda aile ve okul birbirini tamamlamalıdır.

⁶² Bkz. Canan, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, Işık Yayınları, İstanbul 2013, s.67.

⁶³ et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *Sünen*, I-V, Tahkik ve Ta'lik: Ahmed Muhammed Şâkir (Cilt:1-2), Muhammed Fuâd Abdülbâki (Cilt:3), İbrâhîm Atve (Cilt:4-5), 2. Baskı, Mısır 1395h./1975, Birr 33 (1952), IV, s.338.

⁶⁴ Bkz. Canan, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, s.68.

⁶⁵ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.39.

2.2.HİMÂYE-İ ETFÂL CEMİYETİNİN TEŞKİLATLANMA YAPISI VE GELİRLERİ

2.2.1.Himâye-i Etfâl Cemiyetinin Teşkilatlanma Yapısı

Merhum Çantay'ın ifade ettiğine göre, Himâye-i Etfâl Cemiyeti, çocukları sağlık kurallarına uygun, gürbüz, becerikli, karakterli, sanat ve ticarete faydalı işlere sahip yetiştirebilmek için birçok vazife üstlenmiştir. Bu vazifeler kuşkusuz insan ve para kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. İslâmî bir Cemiyet olan Himâye-i Etfâl'in gelir kaynağı ise, hamiyet sahibi insanların sahip olduğu imana; yani Müslümanların gösterecekleri ufak bir alâka ve hamiyete dayanmaktadır. Fakat bununla beraber Cemiyet, söz konusu insan ve para yardımına ulaşabilmek için muazzam bir teşkilatlanma yapısı ortaya koymuş ve bunu Nizâmnâmesinde de belirtmiştir.⁶⁶

Cemiyet Nizâmnâmesinin 4. maddesi; kadın erkek herkesin Cemiyete üye olabileceğini karara bağlamıştır. 10. maddesi; *fahriye*, *müessise*, *fe'âle*, *mu'âvine* adlarıyla dört türlü üyelik statüsü belirlemiştir. 11. maddesine göre; *fahriye* üyeleri, "Cemiyete çok üst düzeyde maddî ve manevî yardım yapan kirâm" olarak tanımlanmıştır.⁶⁷ 12. maddesinde; *fe'âle* üyeleri, "Cemiyete bilfiil (fiilen) hizmet taahhüdünde bulunan zevattır" denilmiştir. Bu grup üyeler, heyet kararıyla Cemiyete kabul olunurlar ve nakden yardımda da bulunabilirler. 13. maddesinde; *mu'âvine* üyeleri, "Cemiyete yalnız nakden yardımda bulunanlardır" diye ifade edilmiştir.⁶⁸ *Müessise* (kurucu) üyeleri ise, Cemiyeti başlangıçta kuran kişilerdi.⁶⁹

⁶⁶ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.47-48.

⁶⁷ Ankara'da teşekkül etmeden önce, Cemiyetin fahriye üyeleri arasında, Saltanat hanedanından çok seçkin kişiler de yer almıştır. Bkz. Okay, s.77.

⁶⁸ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.59.

⁶⁹ Okay, s.77. Cemiyetin ilk (İstanbul'daki) heyet-i müessesesi (kurucular kurulu) için bkz. Okay, s.15, 77.

2.2.2.Himâye-i Etfâl Cemiyetinin Gelirleri

Himâye-i Etfâl Cemiyeti gelir kaynakları, Nizâmnâmesinin 59. maddesinde sayılmıştır:⁷⁰

1. Üyelerinin yıllık aidatları: Nizâmnâmenin 14. maddesinde; "*fe'âle* üyelerinden, yalnız fiilen (bedenen) hizmet etmeyi kabul edenlerle *fahriye* üyeleri hariç, Cemiyete dâhil olan her nevi üye Cemiyete senelik en az 2, en çok 50 lira verecektir" denilmekle açıkça düzenli bir gelir kaynağına işaret edilmiştir.

2. Hükümetin, evkâfın ve belediye idarelerinin verecekleri tahsisat, başka bir gelir kaynağı olarak zikredilmiştir.

3. Cemiyetin mallarından ve mülklerinden elde edilen gelirler.

4. Mevcut nakit parasının neması.⁷¹

5. Cemiyetin düzenleyeceği sergi, müsâmere, gezinti, konferans, çiçek, satış vs. şeylerden elde edilecek hasılât.

6. Zekât, teberru'ât, yardımlar (sadaka, infak) ile başka yönlerden elde edilecek hasılât.

Müellifin ifadesiyle, verilmesi (*itâsı*) naslarla beyan buyrulmuş, dinî içerikli sosyal yardımlaşma müessesesi olan zekât, ifâsıyla yükümlü olanların mallarını temizleyen ve muhafaza eden ama aynı zamanda toplumsal dengenin ve kardeşliğin tesis edildiği manevî sigorta olarak nitelendirilmiştir. Fakat müellif burada önemli bir ikazda bulunmuştur; o da, zekâtın ferdi değil de ma'şerî olarak toplanıp verilmesinin, dağıtımda eşitliği ve zekâtın ruhuna uygunluğu sağlayacak olmasıdır. Aksi durumda birileri

---

⁷⁰ *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.51.

⁷¹ Eserde, mevcut nakit paranın nemasının nasıl gerçekleştiği hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

haddinden fazla zekât almış, diğerleri ise eli boş kalmış olacaktır.⁷²

Hasan Basri Çantay, Tevbe suresi 60. âyette geçen “fi sebîlillâh” ifadesi hakkında da bilinenden farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Burada, yeri gelmişken “fi sebîlillâh” terimi hakkında vârid olan iki temel görüşten bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi; terimi, cihad(/gazâ/mücahidler) ve hacla sınırlı tutan, klasik kaynaklarda ve günümüze gelinceye kadar çoğunluk âlimin temsil ettiği dar kapsamlı görüş veya yorumdur.⁷³ İkincisi ise; geçmişte tercih edilmeyen (mercûh olan) ama günümüzde değişen şartlar ve maslahatlar icabı daha çok rağbet gören (makul bulunan) ve savunulan daha geniş kapsamlı yorumdur.⁷⁴

⁷² Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.56-57.

⁷³ Klasik kaynaklarda ve günümüze gelinceye kadar baskın olan yorumun temsilcilerine örnek olarak el-Kurtubî (ö.671/1273), Ebu’s-Suûd (ö.982/1574), eş-Şevkânî (ö.1250/1834), Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1942), Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî’yi verebiliriz. Söz konusu âlimlerin görüşleri için bkz. el-Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân*, I-XX, Tahkik: Semîr el-Buhari, Dâru ‘Alemlî-Kütüb, Riyâd 2003/1423, VIII, s.185; Ebu’s-Suûd, *Tefsîru Ebi’s-Suûd (İrşâdu’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm)*, I-IX, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrût ty., IV, s.76; eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadîr*, I-VI, 1. Baskı, Dâru İbn Kesîr-Dâru’l-Kelîmeti’t-Tayyîb, Dımaşk-Beyrût 1414, II, s.426; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, I-X, Huzur Yayınevi, İstanbul 2008, IV, s.571-572, 573; ez-Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru’l-Vasît li’z-Zuhâyli*, I-III, 1. Baskı, Dâru’l-Fikr, Dımaşk 1422, I, s.876.

⁷⁴ Geçmişte tercih edilmeyip günümüzde rağbet gören yorum sahiplerine örnek olarak da, Fahrüddîn er-Râzî (ö.606/1209), Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdî (ö.1979), İzzet Derzeze (ö.1984), Süleyman Ateş, Yunus Vehbi Yavuz’u verebiliriz. İsmi geçen âlimlerin görüşleri için bkz. er-Râzî, Fahrüddîn, *et-Tefsîru’l-Kebîr (Mefâtihu’l-Gayb)*, I-XXXII, 3. Baskı, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrût 1420, XVI, s.87; el-Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, (Çev. Muhammed Han Kayanî ve diğerleri), I-VII, İnsan Yayınları, İstanbul ty, II, s.244; Derzeze, İzzet, *et-Tefsîru’l-Hadîs (Nüzul Sırasına Göre Kur’ân Tefsiri)*, I-VII, Ekin Yayınları, İstanbul 1998,VII, s.366; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988-1991, IV, s.101; Yavuz, Yunus Vehbi, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekât*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1992, s.83-85.

Kendisi, zekâtın sarf edileceği yerlerden biri olarak zikredilen “*fi sebilillâh (Allâh yolunda)*” teriminin, sadece cihad/mücahid ve hac ile sınırlı olduğu şeklindeki klasik yorumdan başka ve buna ek olarak, Muhammed Abduh’a atıfla medrese, mektep, hastaneler gibi umumî maslahatlar içeren kurumların tesis edilmesini de ihtiva ettiğini ifade etmektedir. Hatta zekâtın, gazilere sarf edilebileceği gibi cihadın vazgeçilmez unsuru olan silah (ve benzeri savaş teçhizatı) tedarik edilmesine, kaleler inşa edilmesine ve gemiler yapılması veya satın alınmasına da sarf edilebileceğini iddia etmektedir.⁷⁵ Aslına bakılırsa “fi sebilillâh” terimini dar manada ele alan dört mezhebin⁷⁶ (hanefiler hariç) çoğunluğu, zekâtın, mücâhidler, silah, gerekli teçhizat, gemiler, binek araçlar vb. cihad(savaş)ta gerekli olan tüm maslahatlar için sarf edilmesinin meşru/câiz olduğu görüşündedir.⁷⁷ Fakat terimi Muhammed Abduh gibi geniş anlamıyla ele alan Cemâluddîn el-Kâsımî, Reşid Rıza, Şeyh Mahmûd Şeltût, Hasaneyn Muhammed Mahlûf ve Muhammed Hamîdullâh vb. son dönem âlimler onu, “Müslümanların yararına olan her türlü faaliyet” olarak tanımlamışlardır.⁷⁸

Klasik yorumun makbul (râcih) olduğu bir dönemde, Çantay'ın, zekâtın sarf edileceği yerlerden biri olan *fi sebilillâh*ın anlam dünyasını, cihad ve hac ile sınırlı tutmayıp bunlara medrese, mektep, hastaneler gibi kamu hizmeti veren

⁷⁵ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s. 54.

⁷⁶ Bkz. ‘Ulvân, Abdullâh Nâsîh, *Ahkâmu’z-Zekât alâ Dav’îl-Mezâhibi’l-Erba’a*, Dâru’s-Selâm, s.34-36. <www.abdullahelwan.net>. (10.09.2015).

⁷⁷ Bkz. ‘Ulvân, *Ahkâmu’z-Zekât alâ Dav’îl-Mezâhibi’l-Erba’a*, s.36. <www.abdullahelwan.net>. (10.09.2015). Krş. el-Karadâvî, Yûsuf, *Fıkhu’z-Zekât*, I-II, 6. Baskı, Muessesetu’r-Risâle, by. 1401/1981, II, s.644.

⁷⁸ Bkz. Erkal, Mehmet, *Zekât-Bilgi ve Uygulama-*, 2. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul 2008, s.214. Krş. ‘Ulvân, *Ahkâmu’z-Zekât alâ Dav’îl-Mezâhibi’l-Erba’a*, s.37. <www.abdullahelwan.net>. (10.09.2015). Krş. el-Karadâvî, Yûsuf, *Fıkhu’z-Zekât*, II, s.648-650; Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I-II, Çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak Yy., Ankara 2003, II, s.978.

kurumları ve ayrıca silah satın alınması, kaleler ve gemiler inşa edilmesi veya satın alınmasını da dâhil ederek genişletme yolundaki görüşünü/tercihini dillendirmesi oldukça manidardır. Esasında (Muhammed b. Alî) el-Kaffâl'a⁷⁹ (ö.365/976) yaptığı atıfla bu yoruma ilk dikkat çeken, Fahrüddin er-Râzî olmuştur.⁸⁰ er-Râzî, Allâh'ın, "fi sebilillâh" kavlindeki lafzın zahirinin gâzilerle sınırlı olmayı gerektirmediğini, o kadar ki, el-Kaffâl'ın *et-Tefsîr* adlı eserinde bazı fıkıhçılardan nakille söz konusu ifadeden kastedilen anlamın, sadaka(:zekât)ların, ölü kefenlemeden kale inşasına ve mescidlerin imarına varıncaya kadar her türlü hayır alanında sarf edilmesinin cevazına yönelik olduğunu, Yüce Allâh'ın, "fi sebilillâh" kavli-i şerifinin, Allâh yolunda yapılacak her hayırlı şeyi içerecek nitelikte umûmîlik taşıdığını belirtmiştir. Nitekim er-Râzî, "fi sebilillâh" konusunda tercih edilen (râcih) yoruma dâhil ettiği âlimleri [İmâm Şâfiî (ö.204/820), İmâm Mâlik (ö.179/795), Ebû Hanife (ö.150/767), İmâm İshâk (ö.238/853) ⁸¹ ve Ebû Ubeyd (ö.224/838)⁸²], aralarındaki küçük görüş ayrılıkları ile birlikte zikretmiş ve fakat çoğunluğun hilafına kendi görüşünü de açıkça ortaya koymuştur.⁸³

⁷⁹ Asıl adı Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâil el-Kaffâl eş-Şâsi'dir. 291h./904m.yılında Şaş'ta (Türkistan) doğmuş, 365h./976m.'de yine aynı şehirde vefat etmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Kallek, Cengiz, "Kaffâl", *DİA*, Ankara 2001, XXIV, s.146-148.

⁸⁰ Muhammed Ahmed Ebû Zehra, zekât üzerine yaptığı bir araştırmasında er-Râzî'nin, *Tevbe*, 9/60'taki "fi sebilillâh" ifadesine dair genişletici yorumun dayanağı olduğuna işaret etmektedir. Bkz. Mecma'u'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, c. 2, cüz. 2, s.160. Krş. Kutub İbrâhim Muhammed, *Allâh Rasûlü'nün Mâlî Siyâseti*, Çev. Mustafa Sızan-Enver Özkan, Süleymaniye Vakfı, İstanbul 1995, s.362 (ve 20 nolu dipnot).

⁸¹ İshâk (b. Râhüye/Râheveyh) hakkında daha fazla bilgi için bkz. Aydınli, Abdullah, "İbn Râhüye", *DİA*, İstanbul 1999, XX, s.241.

⁸² Ebû Ubeyd (Kâsım b. Sellâm) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tüccar, Zülfikar, "Ebû Ubeyd", *DİA*, İstanbul 1994, X, s.244-246.

⁸³ Bkz. *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, XVI, s.87.

Hasan Basri Çantay, Himâye-i Etfâl Cemiyeti için yeni bir gelir kaynağı olabileceği dilek ve temennisiyle, Müslümanların ölürken yapacakları *vasiyetin* önemine de vurgu yapmıştır.

Merhum Çantay, Müslümanların birbirlerine yardım etmeye dinen ve vicdanen mecbur olduğunu, bu borcu ihmal edenlerin İslâm ailesi içerisinde yeri olmadığını, bu gibilerin nasibinin dünyada hüsrân, ahirette zillet olacağını belirterek sosyal sorumluluğun dinî sorumluluktan ayrılmaz bir parça olduğuna âyetlerle işaret etmiştir.⁸⁴ Ayrıca yardımların bir düzen içerisinde, *fukaraperver cemiyetleri*, *Himâye-i Etfâl Cemiyeti* vasıtasıyla toplanmasına dikkat çekerek kurumsal yapının önemine işaret etmiştir.⁸⁵

3.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hasan Basri Çantay'ın "*Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*" adlı risâlesinde öncelikle üzerinde durduğu konuları; şehit, gazi ve felâketzede çocuklarıyla ilgilenmenin, zekât ve sadakalarla iâşe ve ibâatelerini karşılamak suretiyle savaş mağduru kimsesiz çocuklara, yetimlere yardımda bulunmanın dinin bir emri olduğu, şeklinde özetlemek mümkündür. Merhum Çantay, Efendimiz (s.a.v)'in de yetim olduğuna ve O'nun, yetimlerin yedirilmesi, giydirilmesi ve himaye edilmesi hakkındaki buyruklarına (yani İslâm'ın ikinci temel kaynağı olan Sünnete) atıfta bulunarak esasında meselenin göz ardı edilemeyecek dinî/uhrevî bir boyutunun olduğuna işaret etmiştir.

Ayrıca, geleceğimiz olması hasebiyle çocukların her yönüyle yarınlara hazırlanmasının esasında kendi geleceğimizi inşa etmek anlamına geldiğini, dolayısıyla bunun bir toplumsal sorumluluk ve vicdan borcu olduğunu belirtmiştir. Çocukları

⁸⁴ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.48-49. Âyetler için bkz. Bakara, 2/195, 261, 262, 267, 268.

⁸⁵ Bkz. *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, s.50.

sadece bedenen ve zihnen değil, belki de daha 3nemlisi, manen ve ruhen eğitmenin gerekliliği noktasında terbiye-i ahlâkiye kavramından bahsetmiş ve bu konuda alınması gereken 3nlemlerin hayata ge3irilmesinin geleceğin teminatı olan nesiller i3in zorunlu olduğunu ifade etmiştir.

Çocukları himaye noktasında ise, 3zellikle zekât, sadaka, infak (Allâh yolunda sarf-ı mal) ve yardımlaşma kavramlarına vurgu yapmıştır. Yapılacak yardımların, verilecek zekâtların ve sadakaların devamlılığı i3in kurumsallaşmanın sağlanması ve dolayısıyla bu kapsamda “zekâtın da ma‘şerî bir hale girmesi” yani ihtiyacı olan t3m toplum fertlerinin ortaklaşa faydalanabilecekleri kurumsal yapının oluşturulması maksadıyla “dâru’l-eytâm” veya “himâye-i etfâl” gibi sosyal ve dinî i3erikli cemiyet veya kurumların kurulmasına dikkat 3ekmiştir. Bu fikre, hem yazıları hem de fiili gayretleriyle destek vermiştir.

Bu fikrin g3n3m3ze bakan y3n3, hi3 kuşkusuz ister devlet eliyle isterse hamiyetperver insanların gayretleriyle kurulacak bu kabil sosyal ve dinî i3erikli cemiyet ve/veya kurumların, hem bireysel d3zeyde farkındalık ve diğerkâmlık duygusunu hem de toplumsal d3zeyde sosyal devlet anlayışını pekiştirecek olmasıdır. Esasında İslam medeniyeti tarihinde fertler ve/veya devlet maharetiyle kurulan vakıf ve yardımlaşma (sadaka, infak) m3esseseleri bu fikrin en canlı 3rneklere olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd, *Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût 1945/1364h.
- APAYDIN, Hacı Yunus (Ed.), *İslâm Hukukuna Giriş*, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2010.
- el-'ACLÛNÎ, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed (ö.1162/1748), *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs*, I-II, Tahkik: Abdulhamid b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî, 1. Baskı, el-Mektebetu'l-'Asriyye, by. 1420/2000.
- ARI, Abdüsselam, "Yetim", *DİA*, XLIII, 501-503.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988-1991.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (ö.1971), *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul ty.
- CANAN, İbrahim (ö.2009), *Allâh'ın Çocuklara Verdiği Haklar Haksız Değilim*, Gül Yurdu Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, *Hız. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, Işık Yayınları, İstanbul 2013.
- ÇANTAY, Hasan Basri (ö.1964), *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, Yeni Gün Matbaası, Ankara 1341h./1925.
- ÇOCUK ESİRGEME KURUMU, <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87ocuk_Esirgeme_Kurumu>. (10.09.2015).
- DERVEZE, İzzet (ö.1984), *et-Tefsîru'l-Hadîs (Nüzul Strasına Göre Kur'an Tefsiri)*, I-VII, Ekin Yayınları, İstanbul 1998.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, "Yetim", *İA.*, XIII, s. 401-403.

- EBU'S-SUÛD, Muhammed b. Mustafâ el-İmâdî (ö.982/1574), *Tefsîru Ebi's-Suûd (İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm)*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût ty.
- EBÛ YA'LÂ, Ahmed b. Alî el-Mavsîlî (ö.307/919), *Müsned*, I-XIII, Tahkîk: Huseyn Selîm Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dımaşk 1404/1984.
- EBÛ ZEHRA, Muhammed (ö.1974), *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*, I-II, Çev. İbrahim Tüfekçi, Kitabevi Yy., İstanbul 1994.
- el-ELBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddîn (ö.1999), *Da'ifu'l-Câmi'i's-Sağîr ve Ziyâdetuh*, 3. Baskı, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1408/1988.
- _____, *Silsiletu'l-Ehâdîsi'd-Da'ife ve'l Mevdu'a ve Eseruha's-Seyyiu fi'l-Umme*, I-XIV, 1. Baskı, Dâru'l-Ma'arif, Riyad 1412/1992.
- _____, *Mesâbihu't-Tenvîr alâ Sahîhi'l-Câmi'i's-Sağîr (Muhtasaru Feydu'l-Kadîr li'l-Munâvî)*, I-II, İ'dâd ve't-Tertîb: Ebû Ahmed Mu'tez Ahmed Abdulfettâh, by. ty.
- ERBAY, Celâl, *İslâm Hukukunda Küçüklerin Himâyesi*, Göytürk Matbaası, Bakü 1995.
- el-HEYSEMÎ, el-Hâfız Nûruddîn Alî b. Ebî Bekr (ö.807/1404), *Mecma'u'z-Zevâid ve Menbâ'u'l-Fevâid*, I-X, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1412.
- HAMÎDULLAH, Muhammed (ö.2002), *İslam Peygamberi*, I-II, Çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak Yy., Ankara 2003.
- İBN HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (ö.241/855), *el-Musned*, I-L (I-XLV+V:Fihrist), Tahkîk: Şuayb Arnavut ve diğeri, Muessesetu'r-Risâle, 2. Baskı, by. 1420/1999.
- KALLEK, Cengiz, "Kaffâl", *DİA*, Ankara 2001, XXIV, s.146-148.
- el-KARADÂVÎ, Yûsuf, *Fıkhü'z-Zekât*, I-II, 6. Baskı, Muessesetu'r-Risâle, by. 1401/1981.

- el-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö.671/1273), *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, I-XX, Tahkik: Semîr el-Buharî, Dâru 'Aleml-Kütüb, Riyâd 2003/1423.
- el-KÛRDÎ, Muhammed Necmüddîn, *Şer'î Ölçü Birimleri ve Fıkhi Hükümleri*, Çev. İbrahim Tüfekçi, Buruc Yayınları, İstanbul 1996.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem el-İfrîkî el-Mısırî (ö.711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, I-IX, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2003/1423.
- el-MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ (ö.1979), *Tefhîmu'l-Kur'an*, (Çev. Muhammed Han Kayanî ve diğerkleri), I-VII, İnsan Yayınları, İstanbul ty.
- el-MUNÂVÎ, Abdurrauf b. Tâculârifin b. Ali Zeynulâbidîn (ö.1031/1622), *Feydu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, I-VI, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.
- OKAY, Cüneyd, *Belgelerle Himâye-i Etfâl Cemiyeti 1917-1923*, Şule Yayınları, İstanbul 1999.
- ÖZGÛR, Demir, *Tek Düzen Muhasebe Sistemi ve Dernekler*, İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı Yeterlilik Tezi, Ankara 2008.
- < http://www.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/www.icisleri/tez11.pdf >. (10.09.2015).
- ÖZTAN, Bilge, *Medeni Hukukun Temel Kavramları*, 2. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1997.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, 3. Baskı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.
- er-RÂZÎ, Fahrüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Umer b. Huseyin el-Kureşî (ö.606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, I-XXXII, 3. Baskı, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût 1420.

SARIKAYA, Makbule, *Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti 1921-1935*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011.

es-SUYŪTĪ, Celāluddīn Abdurrahmān (ö.911/1505), *el-Cāmi‘u’s-Sađīr*, I-II, Dāru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1402/2004.

ŞAHİN, İlhan, “Sancak”, *DİA*, Ankara 2009, XXXVI, s. 97-99.

eş-ŞEVKĀNĪ, Muhammed b. Abdullāh (ö.1250/1834), *Fethu’l-Kadīr*, I-VI, 1. Baskı, Dāru İbn Kesīr-Dāru’l-Kelime’t-Tayyīb, Dimaşk-Beyrūt 1414.

et-TABERĀNĪ, Ebu’l-Kāsım Suleymān b. Ahmed (ö.360/971), *el-Mu‘cemu’l-Evsat*, I-X, Tahkik: Tārik b. Avdullāh b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrāhīm el-Huseynī, Dāru’l-Haremeyn, Kahire 1415.

et-TİRMİZĪ, Ebū İsā Muhammed b. İsā (ö. 279/892), *Sünen*, I-V, Tahkik ve Ta‘lik: Ahmed Muhammed Şākir (Cilt:1-2), Muhammed Fuād Abdalbākī (Cilt:3), İbrāhīm Atve (Cilt: 4-5), 2 Baskı, Mısır 1395h./1975.

TUNÇ, *Türkiye’deki Çocuk Koruma Hizmetlerinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Uygulamaları Üzerinden Değerlendirilmesi*, Yalova Üniversitesi SBE Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Sosyal Politika Bilim Dalı (Doç. Dr. Muharrem Es sorumluluğundaki “Bilimsel Araştırma Yöntemleri” adlı yüksek lisans dersi için hazırlanmış bir çalışma), Yalova 2013. <https://www.academia.edu/5875561/T%C3%BCrkiyedeki_%C3%87ocuk_Koruma_Hizmetleri>. (10.09.2015).

‘ULVĀN, Abdullāh Nāsıh, *Ahkāmu’z-Zekāt alā Dav‘i’l-Mezāhibi’l-Erba‘a*, Dāru’s-Selām, <www.abdullahelwan.net>. (10.09.2015).

YAVUZ, Yunus Vehbi, *Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşu Olarak Zekāt*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1992.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö.1942), *Hak Dîni Kur'ân Dili*, I-X, Huzur Yayınevi, İstanbul 2008.

ZEVKLİLER, Aydın-Havutçu, Ayşe, *Medeni Hukuk (Temel Bilgiler)*, 5. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2005.

ez-ZUHAYLÎ, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru'l-Vasît li'z-Zuhâyli*, I-III, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1422.